

УДК 351.823.004.(045)

Скарбовійчук Т.В.
аспірант

Вінницького національного аграрного університету

МАЛІ МІСТА – ЕВОЛЮЦІЯ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ

SMALL CITIES – EVOLUTION AND DEVELOPMENT STRATEGY

АНОТАЦІЯ

Стаття містить аналіз еволюційного розвитку малих міст України. Розглянуто основні пріоритетні напрями розвитку, проблемні питання, досвід успішних громад малих міст. Головна ідея розвитку малого міста – запровадження людиноорієнтованої концепції розвитку території та громади. Розвиток основних галузей міста орієнтується на всі цільові групи населення. Результатом дослідження є методика формування стратегічного плану розвитку на прикладі м. Погребище.

Ключові слова: мале місто, територіальна громада, еволюція розвитку, цільові групи населення, стратегічний план розвитку.

АННОТАЦІЯ

Статья содержит анализ эволюционного развития малых городов Украины. Рассмотрены основные приоритетные направления развития, проблемные вопросы, опыт успешных общин малых городов. Главная идея развития малого города – введение человекоориентированной концепции развития территории и общества. Развитие основных отраслей города ориентируется на все целевые группы населения. Результатом исследования является методика формирования стратегического плана развития на примере г. Погребище.

Ключевые слова: малый город, территориальная община, эволюция развития, целевые группы населения, стратегический план развития.

ANNOTATION

The article contains an analysis of evolutionary development of small towns of Ukraine. The author considered the main priority directions of development, problem issues, experience of successful communities of small towns. The main idea of a small town development is the introduction of a human-centered concept of the development of the territory and the community. The development of the main branches of the town is oriented to all target groups of the population. The result of the study is a methodology for the formation of a strategic development plan on the example of Pogrebishche town.

Keywords: small town, territorial community, evolution of development, target groups of population, strategic development plan.

Постановка проблеми. Малі міста є одними з привабливих об'єктів для організації якісного життя людей. У західних країнах малі міста користуються великою популярністю, мають свою власну родзинку, є візитівкою багатьох країн. Науковці давно розглядають міста як об'єкт управління та досліджують еволюцію їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих праць можна виокремити роботи таких учених, як В. Бабаєв, Т. Барановська, О. Бойко-Бойчук, В. Глазичев, А. Гутнов, Б. Данилишин, Т. Дерун, С. Жилкіна, Н. Жунда, В. Куйбіда, О. Карій, Г. Лаппо, К. Лінг, М. Луняков, В. Мамонова, О. Нижник, В. Нікітін, Є. Перцик, І. Прокопенко, Ю. Рассеко, В. Рохчіні, П. Холл, Л. Чорна та ін. Між

тим дослідження еволюції розвитку малих міст залишаються поза увагою науковців. Зазначене зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті полягає в аналізі еволюції розвитку малих міст, виявленні найбільш успішних періодів та формуванні стратегічного плану розвитку з урахуванням особливостей території, громади, галузевих пріоритетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично малі міста розвивалися як осередки національної культури, центри розвитку сільськогосподарства та деяких напрямів промисловості, що тісно пов'язані з обробкою сільськогосподарської продукції або відповідають особливостям продуктивних ресурсів території. Дуже часто малі міста мали монопрофіль розвитку відносно одного напрямку, великого комбінату, заводу, електростанції тощо [1, с. 8]. Близьке розташування малого міста біля містостлиці або мільонера також не мало позитивного впливу на його розвиток, особливо починаючи з 80–90-х років.

У Україні до малих міст належить приблизно 350 міст і більшість із них має схожу історію еволюційного розвитку. Частіше за все мале місто є районним центром. Найбільше малих міст розташовано у Львівській та Донецькій областях. Специфіка розвитку малого міста переважно зумовлена історичними, природними та економічними факторами [2, с. 10]. Сьогодні вже можна констатувати, що розвиток малих міст можна поділити на два головних етапи – до і після запровадження реформи децентралізації. Перший етап можна назвати дотаційним. Малі міста розвивалися, в кращому випадку, як районні центри та відносно містоутворюючого підприємства. Більшість малих міст і сьогодні не має генеральних перспективних планів розвитку та єдиної стратегії розвитку з державою і головними інвесторами міст. Другий етап дає змогу розпочати питання збалансованого соціально-економічного розвитку малих міст разом із запровадженням процесів державно-приватного партнерства з містоутворюючими підприємствами. Державна цільова програма підтримки соціально-економічних міст на 2011–2015 рр. продовжила спроби підтримки розвитку малих міст ще з 2004 р., але недостатність ресурсів у бюджетах розвитку територіальних громад та інвестицій в інфраструктуру, наявність тільки декларативних механізмів не дали змоги зробити прорив у розвитку малих міст.

Зарубіжний досвід розвитку малих міст повинен бути адаптований як під час формування стратегічних напрямів, так і під час реалізації конкретних програм і проєктів [3, с. 3].

Малі міста сьогодні – це осередок проблем (у малих містах проблеми стоять гостріше і болісніше, тому що на відміну від великих міст вони мають значно менше можливостей для їх вирішення): економічних, соціальних, екологічних, політичних; це осередок бідності населення, зворотним боком якого є зростання алкоголізму, наркоманії і т. п.

Без сприяння вирішенню проблем малих міст їх економічна база, здатна стати основою їх відродження і розвитку, буде продовжувати руйнуватися, а разом із нею буде знижуватися ймовірність подолання стагнації малих і середніх міст за допомогою освоєння їх природно-ресурсного, виробничо-економічного, трудового, інфраструктурного та інших потенціалів. Буде рости бідність проживаючого в них населення, буде неухильно скорочуватися населення країни і погіршуватися його демографічна структура.

Аналізуючи матеріал, зібраний у ході проведеного дослідження, можна виділити і сформулювати кілька констатацій та істотних проблем малих міст і їх територій (рис. 1).

Розглянемо еволюційні процеси на прикладі малого міста Погребище. Місто розташоване у верхів'ях річки Рось (правої притоки Дніпра). У галузях економіки зайнято 1,53 тис. осіб, у т. ч.: у промисловості – 0,09 тис. осіб, у с/г виробництві – 1,08 тис. осіб. Офіційними безробітними є 616 осіб. Погребище має два навчальних заклади: Погребищенське вище професійне училище № 42 та Погребищенський медичний коледж Територія району достатньо забезпечена дорогами (662,79 км), газопроводами (514,81 км), кабельними лініями зв'язку (1,478 км). Структура промисловості району базується на харчовій та переробній промисловості (70,7%). Крім того, працюють підприємства машинобудування та металообробки. За кошти інвесторів восени 2016 р. завершено будівництво комплексів зі збереження зерна в с. Старостинці Погребищенського району. Відновлено роботу виробничого підрозділу «Погребищенський кар'єр» філії Управління промисловості ПАТ «Українська

Рис. 1. Коло проблем малих міст і прилеглих територій

залізниця», основна продукція підприємства – камінь, щебінь [4, с. 2].

За підсумками останнього аграрного року Погребищенський район є одним із найкращих у Вінницькій області. Але недостатньо запроваджені інвестиції в промисловість, не розвивається молочна промисловість, хоча варіанти інвестицій розглядалися саме для міста Погребище [6, с. 1]. За даними звіту щодо соціально-економічного розвитку Погребищенського району, станом на 01.11.2016 сільськогосподарськими підприємствами зібрано зернових культур усього з кукурудзою 233,4 тис. т, середня врожайність становить 69,3 ц/га. Загальний вал кукурудзи у цьому році передбачається на рівні 110 тис. т за врожайності 89,4 ц/га. Зокрема, група ранніх зернових культур розміщувалася на площі 21,3 тис. га, з якої намолочено 126,7 тис. т за середньої врожайності 59,4 ц/га. У 2016 р. шість господарств займалися вирощуванням цукрового буряка. Із площі 3 684 га накопано 164 160 тис. т цукрового буряка за врожайності 446 ц/га у фізичній вазі. Сільськогосподарськими підприємствами району посіяно 13 322 га озимих зернових культур під урожай 2017 р. Зокрема, на зерно всього посіяно 13 185 га, у тому числі: пшениці – 12 805 га, жита – 20 га, озимого ячменю – 360 га. Крім того, посіяно озимого ріпаку на площі 3 360 га. За січень-жовтень 2016 р. промисловими підприємствами району вироблено продукції на суму 295,3 тис. грн. У 2016 р. на території району розпочали свою діяльність два підприємства: ПП «Княжа марка», яке займається випіканням хлібобулочних виробів, та ТОВ «Ярмак Башир», що спеціалізується на переробці зернових та олійних культур. Розвиток малого та середнього підприємництва в районі є одним із пріоритетних напрямів роботи органів виконавчої влади, адже саме він проявляє себе в різних сферах, що дає змогу створювати нові робочі місця, наповнювати міський та державний бюджети, забезпечувати населення різноманітними товарами та послугами. У 2016 р. питома вага надходжень до місцевого бюджету від діяльності малого підприємництва в районі вище середньообласного показника та становить 39,3%. Частка надходжень від суб'єктів малого та середнього підприємництва до бюджетів усіх рівнів становить близько 50%. За січень-жовтень 2016 р. створено 115 нових робочих місць. Протягом 2016 р. в районі реалізується чимало соціальних та економічних проєктів на загальну суму 8,8 млн. грн. Але базова проблема району та міста зводиться до того, що в регіоні протягом тривалого часу була відсутня комплексна система мотивації створення якраз нових робочих місць у галузях виробництва. Погребище має переваги в розташуванні, транспортному сполученні, розвинуту інфраструктуру, у т. ч. енергетичну, висококваліфіковану робочу силу. Зрозуміло, що місто Погребище є центром розвитку сіль-

ськогосподарської території [7, с. 19]. Процеси децентралізації знімають багато функцій з управлінь районного центру. Але залишаються функції освіти, культури, інвестицій, охорони здоров'я, підтримки підприємництва. Поки що в Погребищенському районі не створено жодної об'єднаної територіальної громади. Це свідчить про пасивність населення. Кількість людей, які працюють у сільській місцевості, постійно зменшується, однією з причин (окрім демографічних) є процес комплексної автоматизації виробництва. Все це ще раз свідчить про необхідність об'єднання громад, залучення інвестицій, розвиток соціально-економічної інфраструктури малих міст [8, с. 2]. Ідеальною моделлю є формування «розумного» міста.

Модель малого міста як центру розвитку аграрного сектору економіки повинна бути представлена в принципово новій програмі розвитку міста. Застрілі пріоритети повинні бути вилучені, прості тактичні рішення розвитку – винесені в оперативні плани. Така програма повинна містити:

- розгорнуті систематизовані міжнародні порівняння наявних ресурсів (трудових, фінансових, інвестиційних, природних);
- рекомендовані показники, технології, заходи, прийняті рішення та очікувані результати.

Висновки. З вищевикладеного можна зробити такий висновок. Базою для порівняння повинні стати найбільш успішні практики розвитку європейських та українських малих міст відносно кожної цільової групи населення з визначенням цільового спрямування ресурсів (інформаційних, фінансових тощо) розвитку малих міст (як на державному, так і на локальному рівнях); формування міжгалузевих кластерів для задіяння всіх можливих ресурсів сільськогосподарської території; наскрізного планування та координації розвитку малих міст (по вісі держава – регіон – мале місто); повсюдного впровадження у практику розвитку малих міст стратегічного планування та проєктного підходу через інституційні можливості держави та державне-приватне партнерство; системного і систематичного моніторингу і мультиплікації вдалих практик розвитку малих міст.

Стратегія розвитку міста Погребище повинна базуватися на людиноорієнтованій концепції, пріоритизації розвитку міста як центру обробки сільськогосподарської продукції, розвитку технологій ресурсозберігання, збереження національних традицій та розвитку талантів. Активний розвиток «розумних технологій» може допомогти в перетворенні м. Погребище зі звичайного районного центру в мале місто мрії. Шляхами реалізації запропонованої програми можуть бути написання та одержання європейського гранту на розвиток, збалансоване використання бюджету міста та активне залучення інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Луняков М.А. Генезис и эволюция монопрофильного города и основные направления его модернизаций / М.А. Луняков, П.Г. Грабовый. – Москва : МГСУК, 2015. – 208 с.
2. Дерун Т.М. Проблеми розвитку малих міст в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства / Т.М. Дерун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : popt-online.org/134627.
3. Рассеко Ю.Ю. Зарубежный опыт развития малых городов / Ю.Ю. Рассеко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : core.ac.uk/download/pdf/38549850.pdf.
4. Creative-based Strategies in Small and Medium-sized Towns : Guidelines for Local Authorities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://urbact.eu/feadmin/Projects/Creative_Clusters/documents_media/URBACTCreativeClusters_TAP_INTELI_Final.pdf.
5. Програма соціально-економічного розвитку м. Погребище на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pogrda.gov.ua/index.php>.
6. Інтерв'ю Валерія Коровія Погребищенській районній газеті «Колос». – 2016. – № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/1230-interviu-valeriia-koroviia-pohrebyshchenskii-raionnii-hazeti-kolos>.
7. Чорна Л.О. Системний розвиток міста як економічного центру сільськогосподарської території / Л.О. Чорна, О.О. Коваленко, С.В. Матусяк // Агросвіт. – 2009. – № 2.
8. Подальший розвиток інфраструктури територіальних громад Вінниччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vininvest.gov.ua/podalshij-rozvitok-infrastrukturiteritorialnix-gromad-vinnichchini>.